

הרב בראון דסברג

קבלת שירות מהורה

מבוא
המקורות והתמיהות
הצעה ליישוב הסוגיא

מבוא

פעמים רבות, מציעים הורים לילדיהם עזרה ושירותים שונים. במאמר זה נדון האם במקרים אלו, כאשר הבן יקבל את השירות הוא יעבור על כיבוד אב ואם, או שההפך הוא הנכון, ומכיוון שזה רצונם של ההורים, אם הוא לא יקבל מהם את השירות, הוא יעבור על האיסור.

המקורות והתמיהות

נעין במספר מקורות המתמודדים עם בעייתנו :

בירושלמי (פאה פרק א דף טו עמוד ג) מופיע הסיפור הזה :

"אמו של רבי ישמעאל באה וקבלה עליו לרבותינו. אמרה להן : געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד. באותה שעה נתכרכמו פניהן של רבותינו אמרו : איפשי לית רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבתי. אמרו לה : מה עבד לידך? אמרה : כדו נפק מבית וועדה, אנא בעיא משזגה ריגלוי ומישתי מהן ולא שביק לי. אמרו לו : הואיל והוא רצונה הוא כבודה".

לא מובנת גישתו של ר' ישמעאל. לכאורה טענתם של חכמים ש"הואיל והוא רצונה הוא כבודה" היא טענה פשוטה והגיונית, וכי ר' ישמעאל לא סובר כך? במילים אחרות : מה שורש המחלוקת בין ר' ישמעאל לבין חכמים שמוביל לטענות שלהם במקרה דנן?

הגמרא (קידושין לא :) מביאה סיפור אחר :

"אמר ליה רב יעקב בר אבוב לאבוי : כגון אנא דעד דאתינא מבי רב, אבא מדלי לי כסא ואמא מזגה לי, היכי איעביד? א"ל : מאמך קביל ומאבוך לא תקבל, דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה".

לכאורה הסבר חלישות דעתו של האב היא מפני שהרצון לשרת את בנו אינו מוחלט אצלו, ולכן חלשה דעתו כאשר הבן מקבל את הצעתו. אם כך הוא, צריך בירור, מה גוס לו לא להציע שירות כשאינו מתכוון לכך בכל ליבו.

בעצם ישנן שתי סיבות בגמרא מדוע לא לקבל שירות מהאב :

א. מכיוון שהוא בן תורה.

ב. מכיוון שחלשה דעתו.

צריך לברר, מה הדין כאשר האב בן תורה אך לא חלשה דעתו, ומה הדין כאשר חלשה דעתו של האב שאיננו בן תורה?

ר' מאיר אבולעפיה בספרו 'יד רמה' טוען שכל אב שחלשה דעתו, אסור לקבל ממנו גם אם איננו בן תורה. קשה לשיטתו הרי הגמרא כותבת במפורש "דכיון דבר תורה הוא".

השו"ע (יו"ד סימן רמ סעיף כה) נפסק כך :

"אם האב רוצה לשרת את הבן, מותר לקבל ממנו אלא א"כ האב בן תורה".

המתברר לא חלק בין אם חלשה דעתו של האב או לא, ובכך לא ענה על שאלתנו. כמו כן, צריך לברר, מה הסברא שדין זה חל רק אצל אב בן תורה, וכי אב שאיננו בן תורה לא יכול להתאכזב מכך שבנו מקבל ממנו שירות ?

הר"ן (קידושין יג. בדפי הרי"ף, ד"ה 'גרסי' בגמרא'), מביא חילוק נוסף ע"פ הירושלמי דלעיל:

"ומיהו אם היה אביו מקפיד הרבה בדבר יקבל ממנו, דגרסינן בירושלמי (פ"ק דפאה), אמו של ר' ישמעאל... הוא רצונה הוא כבודה. ומכאן אתה למד אף לאביו".

הר"ן לא כותב האם חילוק נוגע לאב בן תורה או לאב שאיננו בן תורה, אך הסברא נותנת שמדובר רק באב בן תורה, שכן הר"ן כותב את דבריו אלו על גמרתנו בקידושין. ואם היה מדובר באב שאיננו בן תורה, ברור ע"פ הגמרא בקידושין, שיכול לקבל ממנו אפילו הוא אינו מפציר. כך גם הבין הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר' חלק ז יו"ד סימן טז):

"ונראה דס"ל להר"ן שמסתמא אמו של ר' ישמעאל היתה מפצירה בו על כך, והוא בחושבו לנכון שהדבר כזלזול בכבודה לא נעתר לבקשתה, עד שהורו חכמים שרצונה זהו כבודה, הילכך גם כשאביו מפציר בו ומקפיד הרבה על זה, אפי"ו הוא בן תורה".

צריך לברר, מדוע הר"ן לא כתב בעצמו שמדובר באב בן תורה. כמו כן צריך לברר מה הסברא של דין זה.

ביחס לפסק השו"ע דלעיל, לא ברור האם הוא פוסק חילוק זה להלכה, אם לאו. מחד, אם הוא פוסק דין זה, מדוע הוא לא כתב אותו. מאידך, אם הוא לא פוסק דין זה, היאך הוא חולק על הר"ן, שכן לא מצינו אף ראשון שחולק על הר"ן.

הצעה ליישוב הסוגיא

אנסה להציע פשט בסוגיא זו, שיענה על התמיהות דלעיל.

אפשר להבין את הלכות כיבוד אב ואם בשתי גישות שונות: גישה אחת היא, שההלכות הם הלכות סובייקטיביות, ההלכות 'נקבעות' בכל משפחה ע"פ רצונות האב והאם וע"פ דפוסי ההתנהגות הייחודיים לאותה משפחה. גישה זו תואמת את טעם המצווה (המשוער), שמטרת המצווה היא להשביע את רצון הורינו. כנראה שזוהי היתה גישתם של חכמים שאמרו "הואיל והוא רצונה הוא כבודה", זאת אומרת שכיוון שכך אמך רוצה, זה חלק מהלכות כיבוד אב ואם לדידך.

לעומת זאת, גישה אחרת תאמר שמצוות כיבוד אב ואם היא מצוה ככל המצוות, הלכותיה אובייקטיביות, ואינן משתנות ע"פ הלכי הרוחות וטעמי המצווה, וכשם שלא נאמר שיהיה מותר לנסוע ברכב בשבת כיוון שזה למען מנוחת שבת. כנראה זוהי גישת ר' ישמעאל: ההלכה האובייקטיבית אומרת שאסור לקבל שירות מהורה, והעובדה שהורה מעונין בכך, לא תשנה את ההלכה.

בירושלמי לא נאמר איזו גישה התקבלה להלכה, אולם בבבלי אפשר לראות שילוב מענין של הגישות. מחד, אפשר לקבל שירות מאב שאיננו בן תורה, כמו שטוענת הגישה

הראשונה. כנראה שהסברא היא, שאדם שאינו בן תורה לא תופס את ההגיון ההלכתי של הגישה השניה, ולכן האב עצמו מבין את מצוות כיבוד אב ואם ע"פ הגישה הסובייקטיבית. מאידך, אב שהינו בן תורה וסובר כמו הגישה השניה, מבין שגם אם הוא מציע שירות לבן, תיווצר בעיה הלכתית אם הבן יקבל ממנו (יש לציין שלפי זה, ההגדרה של 'בן תורה' לדידנו, היא מעין 'איש ההלכה', אדם שרואה את ההלכה כחוקים אובייקטיביים, ולא דוקא אדם ברמה רוחנית גבוהה יותר ממי שאינו בן תורה) ולכן חלשה דעתו של האב אם הבן יודע את ההלכה ולמרות זאת הוא מקבל ממנו שירות. בכך ענינו על השאלה ששאלנו על הגמרא: מציאות שבה האב מציע שירות, אך לא מרוצה כאשר הבן מקבל את הצעתו, תתכן רק כאשר האב בן תורה ונוצרת התנגשות בין הצעת השירות ובין ההלכה. נמצא, ששתי הסיבות שמביאה הגמרא: שהאב בן תורה, ושחלשה דעתו של האב, שזורות זו בזו, שכן דעתו של כל בן תורה תחלש אם בנו יקבל ממנו שירות, ולכן השו"ע הביא רק את הדין של האב 'בן תורה' ובכך כלל גם את 'חלשה דעתו'.

אם כנים דברינו, הרי שאפשר להסביר את סברת הר"ן, שמחלק בין אם האב מקפיד או לא, כך: כל עוד האב בן התורה לא מקפיד שהבן יקבל ממנו, אסור לקבל כפי שכתבה הגמרא. כאשר האב מקפיד ורוצה שהבן יקבל את שירותיו למרות ההלכה, סימן שהוא סובר כגישה הראשונה, ואיגלאי מילתא למפרע שהוא אינו בן תורה, ואז מותר לקבל ממנו. זה מסביר את התמיהה, מדוע הר"ן לא ציין שמדובר בבן תורה, כיוון שאחרי שהאב הקפיד מסתבר שהוא אינו בן תורה. זה גם מסביר מדוע השו"ע לא פרט חילוק זה, מכיוון שחילוק זה כבר כלול בחילוק של בן תורה או לא.

נקודה מעניינת היא, שבכל המקורות בהם עסקנו, לא מדובר בכל סוג של שירות, כגון: עזרה כלכלית והדומה לו. אלא דוקא בשירותים שמסמלים הבדלי מעמדות, כאשר ההורים רוצים לבטא במעשיהם, שהבן במעמד גבוה משלהם. יתכן שכל הדיון דלעיל שייך רק למקרים כאלה, ולא לסתם שירותים טכניים.

כל שכתבתי כאן הוא לצורך העיון בלבד, אך להלכה אביא את דברי הרב עובדיה יוסף בשו"ת 'ביע אומר' (חלק ז יו"ד טז):

"ועכ"פ אין לנו לזוז מדברי מרן שקבלנו הוראותיו. ורק אם אביו מקפיד הרבה אם לא יקבל ממנו מצוה לשמוע בקולו שרצונו זהו כבודו. אך יבקש ממנו מחילה על טרחתו. וכל זה כשהאב מקדים לשרת את בנו ומגיש לו מעצמו כוס תה ומגדנות, אבל אין לבן לבקש מאביו או מאמו לעשות לו שירות בבישול והגשת מאכל או משקה, אפי' אחר בקשת מחילה. וכ"כ המהר"א פאפו (בספר 'יעלזו חסידים' סימן קנב). אלא אם כן הוא רעב או צמא ואין לו אפשרות ליטול בעצמו ויודע שאביו ואמו ישמחו בהגשתם לו".

